

arkivXet

information från arkiv gävleborg

årgång 18 nr 3/2011

I JULETID

Fanor som konst och tidsdokument på Arkivens dag

Hilda Lindqvist Adamsson från Norrköping var frälsningsofficer, med i templarorden, eldbegängelseföreningen och försäkringsrörelsen, aktiv i Gävles banbrytande socialdemokratiska kvinnoklubb och vän med Fabian Månsson. Hon startade flera kårer inom Frälsningsarmén och satt i fängelse för brott mot förbudet att hålla möten efter kl 20. Hon bar arméns uniform med bahytt, den hatt med stort brätte som skyddade bäraren mot äggkastning. När hon gifte sig med en menig i kåren blev hon degraderad till menig och lämnade armén. Familjen flyttade till kvarteret Mejseln på Brynäs, där Hildas make drev en charkuteributik.

Författaren Helene Rådberg från Sandviken har forskat kring Hilda, som var hennes mormors mor.

– I diskussionsprotokoll kan man följa hur mötesdeltagarna yttrade sig. Jag kan höra Hildas röst i protokollet, sa Helene, som på Arkivens dag 12 november höll ett föredrag hos Arkiv Gävleborg på temat ”Arkiven ur en kvinnlig blick”.

Helene Rådberg framför Gävle socialdemokratiska kvinnoklubbs fana. Fanan, som målats av Johan Wilhelm Qvarnström, invigdes 1904 av Kata Dalström. Foto: Jörgen Björk

– Det är så fantastiskt och spännande med arkiv. Man börjar rota i något och leds vidare av arkivarierna. Man ser att det fanns olika uppfattningar inom kvinnoklubben om hur snabbt man skulle gå fram med sina krav. Det kunde vara farligt att engagera sig för kvinnors rösträtt; i Sandviken riskerade man sitt jobb på bruket. Och där startade inte kvinnoklubben förrän 1919, femton år efter Gävles.

Självt skriver hon, tillsammans med två andra, på en bok om Sandvikens socialdemokratiska kvinnor, detta inför 150-årsjubileet av Sandvikens Jernverk AB, och kan plocka stoff ur sin egen familjebakgrund. Och sin föregångare Hilda har hon funnit hos Arkiv Gävleborg på ett foto av kvinnoklubben i Gävle, där ca 20 damer i långa kjolar, höghalsade blusar med färbogsärmar och med uppsatt hår samlats framför klubbans målade porträtt av Louise Michel.

Denna dag var fanorna i centrum på Arkiv Gävleborg. ”Vi flaggar för konsten”, var budskapet från arkivet, och några handmålade respektive broderade fanor hade hängt upp. Det var förstås bara ett litet urval, för arkivet har landets största samling av fanor och standar. Antalet är imponerande: 674 stycken.

Där syntes t ex NTO-logen 834 Gevalias standar från 1901, målat av Sveriges mest produktiva fanmålare, Viktor Lindblad i Örebro. En skyddsängel med rosa vingar och en olivkvist i handen vakar på sidenet över nykterheten.

En av landets tidiga syndikalistsammanslutningar fanns i Bomhus. På dess röda fana står en skönlockig dam i ljusblå klänning med en krans av blommor, blad och slagord som ”Produktion för behov, icke profit”. Färgerna hade symbolbetydelse, framhöll arkivchefen Barbro Eriksson, och ofta valde syndikalisterna (liksom fascister och nazister) svart som sin kulör. Exempelvis rött signalerade socialdemokrati, grönt center – men det är också islams heliga färg.

Vit bottenfärg, exempelvis i ett broderat standar för Föreningen för kvinnors politiska rösträtt, lokalföreningen i Gävle, var ett arv från de liberala arbetarföreningarna, skyttegillena och skråorganisationerna. Denna förening bildades 1903 och fick sitt standar – med fru Justitia med vågskål inne i en sol med långa strålar – trettion år senare.

Öppethusdagen bjöd även på fotoutställning, tipspromenad och på möjlighet att köpa julklappsböcker. Ungefär 150 besökare räknades in, vilket är ungefär så många som lokalerna klarar av.

Barbro Sollbe

Julmässan på Herrgården i Hofors 1929

Ur Hofors Husmodersförenings årsberättelse för 1929 går att läsa denna redogörelse för julmässan.

Årets stora tilldragelse inom föreningen var dock Julmässan den 29 och 30 november samt 1 december. Beslut om julmässan fattades redan vid septembarmötet, och till vår stora glädje fingo vi löfte om att använda Herrgården för densamma. Kommittén inköpte tidigt material för en del arbeten, som av många hjälpsamma händer sedan iordningställdes till julklappsförsäljning och tombola. Även en mängd juldekorationer efter Riksförbundets modellserie tillverkades under hösten. Sista veckan i november stod dock värsta drabbningen i Herrgårdsköket. Där korrades 100-tals kg, bakades allt kaffebröd, pepparkakor och lussekatter, och kokades knäck i massor.

Uppe i salongen dukades julbord från förr och nu. Där fanns gamle häradsdomarns julottsfrukost sen fordomdags, och ett gammalt doppbröd från Leksand. Av nutidens bord väckte "Mormors julgottbord" särskild uppmärksamhet. Där tronade en detaljtrogen kopia av Hofors klockstapel, skuren i trä av herr K B Almblad. Klockstapeln överlämnades som gåva till vår avhållne ordförande fru Eva Hjorth. Stämmingsfullt tedde sig också vårt julandaktsbord med bibel, psalmbok och grenljus. Vidare fanns där "Julaftonsbord" och bord för julottekaffet; överallt glimmade sedan levande ljuslågor i mängd. Även fönstren hade smyckats av flitiga händer med gardiner av lummerris och lingonrisgirlander, och två ljus som vid en julmorgon. I Biblioteket ordnades tombolan och julklappsförsäljningen, till vilka en massa olika saker skänkts av husmödrarna. I de angränsande rummen ställdes i ordning kaffestuga, gottförsäljning, leksaksstånd samt försäljning av rå och kokt korn, jämtsmörgåsar och läskedrycker. En mängd fotografier av mässan togs, som förvaras till eftervärlden i arkivet.

Fredagen den 29 november öppnades mässan högtidligen av ordföranden, som i ett stämmingsfullt anförande

Hofors husmodersförenings affisch 1929

manade alla hålla julens traditioner i helgd. Sång av stjärngossar samt musik på nyckelharpa och dragspel förhöjde glädjen varje kväll. Cirka 2000 personer besökte mässan.

I samband med mässan hade en del firmor fått utställa sina alster mot skälig ersättning. Så utställde Handelsbolaget glas av den sk "Vackrare vardagsvara", Kooperativa bröd, bakat efter gamla modeller och av deras berömda mjöl, Alfr Hellberg och Halldéns Slakteriaffärer charkuterivaror och Hofors Bryggeri sina alster, Engwall & Hellberg, Gävle, gjorde reklam för sitt Gevaliakaffe genom att skänka allt kaffe, som gick åt under mässan.

Då Herrgårdens portar stängdes på söndagskvällen voro nog alla husmödrar glada att allt deras arbete kröntes av sådan framgång. Nettot blev 2 397 kronor.

Så firades julen i vårt läns föreningsliv

Lingbos första folkvalda Lucia kröntes i den 13 december 1954 i Godtemplargården. Inger Westin fick flest röster, övriga som utgjorde hennes tärnor var: Sylvia Andersson, Birgitta Westin, Margaret Fransson och Birgit Lingblom. Redan 5.30 på morgonen startade Luciatåget som först besökte Lingbo verkstäder och järnvägsstationen där lokpersonalen också fick delta i kaffekalaset i väntsalen. Därefter fortsatte firandet vid Ekenbergs bageri och Finnés snickerifabrik. Vid Finnés slogs maskinerna av och belysningen dämpades medan Lucian tågade igenom den 100 m långa snickerifabriken.

Hemgårdens luciafirande i Gävle 13 december 1952, barnträdgårdslärarinnan Ingrid Jonsson pustar ut med sina barn efter ett uppskattat "lussande". Längst fram till vänster sitter lucian Helene och stjärngossen heter Stellan.

Sångkören i Hudiksvalls husmodersförening spelar sitt Julmysteriespel på Godtemplarhuset 15 december 1950.

Herdarna spelas av: Gunvor Berg, Ethel Jönsson, Karin Söderman, Karin Pettersson, Eve Dahl, Signe Henriksson, Hedvig Erlandsson, Hildur Sundelin, Britta Ringqvist, Berta Ulfhagen, Karin Hedman och Alice Eriksson

Änglarna: Birgit Westerlund, Elin Henriksson, Karin Forsberg, Märta Andersson, Greta Bruno, Dagmar Hanström, Valborg Mickelsson, Karin Englund, Inga Skörgård och Rut Isberg

På sitt novembermöte 1928 anordnade Gefle husmodersförening i Tempelriddarhuset försäljning av charkuterivaror. Korvar, syltor, pastejer och dyligt, allt tillagat av husmödrarna. Allt som fanns på borden såldes och inbringade 263:33 kronor som lämnades som gåva till föreningen. Till förbundet, som gåva, gjordes under kvällen ca 600 papperskarameller, 300 flätade papperskorgar, 300 tomtar av ullgarn, 40 halmkronor och 220 pepparkakor som sedan sändes till Förbundets julmässa i Blå hallen i Stockholm

När länets tomtar organiserar sig i jultomtesällskap

För många år sedan fick arkivet ett stort, svart kassaskrin i sin ägo. *Gefle Jultomtar, stiftad 1876 11/12* står det målat med sirliga guldbokstäver på locket. Troligen är det Hagelins kassaskåpsfabrik, den anrika Gävlefirman, som en gång skapat detta vackra skrin. När vi, efter diverse efterforskningar av nycklar, äntligen kunde öppna skrinet, innehöll det arkivhandlingar och diverse tomtepersedlar. I stadgarna från 1876 kan man läsa om föreningens syfte:

Sällskapetets syftemål blir att bispringa fattiga barn, företrädesvis med kläder, och böra i främsta rummet sådana ihågkommas, hvilka utmärka sig för flit och goda seder. Antalet af de barn, som skola komma i åtnjutande af kläder, bestämmes på allmän sammankomst i Oktober månad hvarje år; dock får kassans nettobehållning för detta ändamål till högst tre fjerdedelar af sitt belopp anlitas.

I ett försök att lindra fattigdomens verkningar i det svenska samhället kom det under artonhundratalet att bildas olika former av välgörenhetsorganisationer. Jultomteföreningarna är ett exempel på detta och Gävleborgs län är inget undantag. Till styrelseledamöter valdes väletablerade och aktade medborgare såsom kyrkoherdar, bankdirektörer och doktorinnor. I arkivets databaser

finns inte mindre än 21 sådana sällskap eller föreningar noterade.

Till julen 1899 förmedlade *Hybo tomtar* skor och strumpor till 22 barn, 7 flickor fick klänningar, hel kostym till 5 och halv kostym (?) till 3 pojkar.

På Luciadagen 1920 träffades några kvinnor i Söderhamnstrakten för att bilda en tomteförening, kallad *Söderhamns Skärgårds jultomtar*. Idérikedomen var stor då det gällde att samla ihop medel till de behövande. Från basaren i Lerviks Folkets hus, våren 1922, rapporteras om *En fint inredd bondstuga med direkt importerat bondfolk från Finnskogen, ett vaxkabinett med direktör "Damma på" – den roligaste i världen –, det finaste kaféet i Sverige med den trevligaste upppassning som kommitterade kunnat engagera, skjutbana med Sveriges förnämsta skytt som föreståndare (direkt importerad från Långrör), zienareläger, även det det förnämsta som kunnat uppsåras norr om eukvatorn osv...* Behållningen uppgick till 7 252 kr och 55 öre, en ansenlig summa!

Efter fyrtioett års verksamhet, den 7 december 1961, skriver man i protokollet: *Styrelsen hävdade att med den utbyggda socialhjälpens i olika former, fanns det i dagens läge knappast något utrymme för den verksamhet som föreningens stadgar åsyftade och föreningen upplöstes.*

Gefle Jultomtars kassaskrin, tillverkat av Hagelins kassaskåpsfabrik. Foto: Jörgen Björk

Idag pratar vi om nyfattigdomen, att många lever på gränsen till existensminimum. Många välgörenhetsorganisationer har upplevt en renässans, främst i storstäder-

na där fattigdomen märks tydligast. En icke önskvärd utveckling av det svenska samhället.

Barbro Eriksson

Anders-Messan
(En Tidsbild från början af 1800-Talet)
Anordnad af Söderhamns Jultomtar
pågår å RÅDHUSET
Fredagen den 29 November kl. 5—10 e. m.
Lördagen (Anders-dagen) den 30 November kl. 4—11 e. m.
Söndagen den 1 December kl. 4—11 e. m.
Följande välförlige Yrken och Näringar äro der företrädde:
S:T ANDREAS GILDESTUGA
(Det bekanta The- och Caffé-Hus).
Försäljning af Alster af Flora och Pomona.
Hemslöjd och Handarbeten, Hökarbod.
LÄSKEDRYCKER, WÄFFELBRUK, POSTKÖNTOR,
småttill förselld med ett hvart uti outtänkt Förelid af allt hvad uttänkas kan
och Tidens olika Smakriktningar mindre begära.
Dessutom, bland mycket annat, följande Aggregeringar och högtliga lockande Förelustelser
till det årets Publiscus Upplyggelse och sunna Moral:
Spectakel, Fortunans tweende Hjul med oräknelige vinster,
ett **Diwertissement** kalladt **Überbrett!** "da Selet war ungi" med "Guitarr och Dragharmonika"
sampt **Uppträdande af diwerse Musicanter, Commedianter och Gycklare**
förutom ambuleraende sådana.
Wax-Cabinette, Tomtarnes Grotta, Sibylla, Waghus, Danobana m. m. m. m.
För Publiscus Husas Ganderöber för ytterkläder m. m.
ENTRÉE:
FÖRSTA DAGEN, FREDAG, 50 ÖRE FÖR ÄLDRE, 25 ÖRE FÖR BARN.
ANDRA & TREDJE DAGEN, LÖRD. & SÖND., 25 " " " 25 " " "
Skärgårdsbor! OBS! Extra biljetter afgif från Staden till Söderhamns med anläggande af alla
nästföljande Brygger Lördagen den 30 Nov. kl. 9 och 10 e. m. och Söndagen den 1 Dec. kl. 9 och 10 e. m.

Vi veta ju, att det är för ett godt ändamål, som vi samlas däruppe — behållningen är ju afsedd att öka jultomtarnes kassa, hvilken väl behöfver alla bidrag den kan få för att så många flera små frusna stackare skola bli beklädda till julen och några gamla fattiga få erfara något af den juleglädje som ligger i en varm brasa och en god måltid på årets största högtidsafton.
Alltså: vi gå nog upp allesammans åtminstone en kväll.

Vi veta ju, att det är för ett godt ändamål, som vi samlas däruppe — behållningen är ju afsedd att öka jultomtarnes kassa, hvilken väl behöfver alla bidrag den kan få för att så många flera små frusna stackare skola bli beklädda till julen och några gamla fattiga få erfara något af den juleglädje som ligger i en varm brasa och en god måltid på årets största högtidsafton.

Alltså: vi gå nog upp allesammans åtminstone en kväll.

Så lyder texten från urklippet i Söderhamns Tidning den 29 november 1907.

Anders-Messan anordnades av Söderhamns Jultomteförening som startade sin verksamhet 1881. Föreningens syfte var att samla in medel för att bland annat "bekläda" fattiga barn till jul. 1907 fick 12 flickor och 18 pojkar kläder från föreningen.

Trygg och säker förvaring – Trevligt bemötande!

För att ta del av medlemmarnas åsikter om arkivets verksamhet genomfördes under hösten en enkät. 587 brev sändes ut och vi mottog 95 svar, dvs 16 procent. Bakgrunden till enkäten ligger i statens nya modell för fördelning av medel till kulturen (samverkansmodellen). Istället för att som tidigare öronmärka bidragen, vilka förmedlades direkt till kulturinstitutionerna, kommer medel nu att kanaliseras till resp landstings kulturansvariga nämnd för fördelning. Samverkansmodellen ligger även bakom landstingets nya kulturplan som håller på att ta form och där arbetet drivs med full kraft runt om i Gävleborg. Den nya kulturplanen ska vara klar in-

för länets ingående i samverkansmodellen 2013. Enkäten blev arkivets val för att i en dialog möta civilsamhället, som i vårt fall kom att bli arkivets medlemmar.

Fördelningen av de inkomna enkätsvaren uppvisar följande geografiska bild: Bollnäs 9, Gävle 32, Hofors 4, Hudiksvall 10, Ljusdal 4, Ockelbo 2, Ovanåker 1, Sandviken 3, Söderhamn 11 och distrikt 19.

Varför förvarar ni era handlingar hos Arkiv Gävleborg? Trygg och säker förvaring för framtiden och för att handlingarna, genom yrkeskunnig hantering, ska bli tillgängliga för den egna föreningen men också för forskare och allmänhet, gavs generellt som svar på frågan.

Vad tycker ni att vi gör bra?

Trevligt bemötande och snabb service. Skolverksamheten lyftes också fram som en verksamhetsgren som ges stor uppskattning. Arkivets försök att på olika sätt tillgängliggöra historien och viljan att kommunicera med samhället.

Hur ska vi kunna förbättra oss?

Marknadsföring, fler utställningar, mer skolverksamhet, synas mer ute i länet, kursverksamhet i arkivering, kvällsöppet, samordning av all arkivverksamhet i länet och nätbaserade databaser med sökmöjligheter ner på handlingsnivå, gavs som svar på denna fråga. Arkivets behov av publika ytor nämndes också.

Vilka framtidsfrågor är viktiga att vi lyfter?

Behovet av och osäkerheten inför den digitala långtids-

förvaringens risker och möjligheter framfördes i flera svar. Arkivet som förmedlare av kunskap ut mot förenings/företagsvärlden sågs som en önskan för att möta den digitala revolutionen.

Det framkom även en oro över arkivets möjligheter att i framtiden få tillräckligt med resurser för att kunna fortsätta med sin verksamhet. Därmed finns en fara i att länets ideella historia kan gå förlorad.

Ung företagsamhet i Gävleborg gjorde en intressant tankekullerbytta genom att vända på frågeställningen, *Vad kan vi som medlemsorganisation bidra med som gör er bättre?*

Tack, alla ni som tog er tid att svara, ett ovärderligt stöd i vårt arbete!

Barbro Eriksson

Lutfisken, jultidning som utkom 1925 - 1950, NTO templet 457 Fridhem, Hemlingby

arkiv Gävleborg

Arkivet bevarar och tillgängliggör arkivhandlingar från föreningar, företag och privatpersoner i Gävleborgs län. Vi arbetar också med att dokumentera och stimulera till forskning om länets historia.

Forskarsal och arkiv har öppet vardagar 8.30 - 16.00

Redaktion: Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe

Arkiv Gävleborg
Södra Fältskärgsgatan 10, 802 80 Gävle
(gamla postterminalen)
tel 026 - 10 88 70
e-post: arkivet@arkivgavleborg.se
hemsida: www.arkivgavleborg.se